

„Csurka drámaírói tehetsége egyedülálló az egész világon”

Minisztériumi dokumentumok Csurka Istvánról, 1973–1980

1973. A Nagy Csurka Botrány éve. Sokan véltek sokfélét tudni az esetről, melynek saját változatát ő is megírta *Az esztéta* című művében. Az iratok – melyekből többet reméltem fellelni, és amelyekből e tanulmány címe is származik –, ahogy mondani szokás: árnyalják a képet. Egy fő következtetés vonható le: a felső szervek kerültek a teljes körű szigort, érezhető engedményekkel enyhítették a retorziókat.

Ilyen engedmény volt (ezt Csurka is elismerte), hogy a *Döglött aknák* előadásai folytatódhattak a Nemzeti Színház Katona József Színházában. 1971 és 1975 között 238-szor „gördült fel a függöny” e kivételes szellemi mű színpadi megjelenítésekor. (Nem melleleg a színház a látogatószámmal teljesítette a tervezett bevételi számokat.)¹

A nem sokkal az események előtt megszülető *Csirkefogó* című vígjáték már nem járt ennyire szerencsésen. Az év márciusában a minisztérium nem támasztott a bemutatása ellen akadályokat, azonban dramaturgiai gyengeségeket észlelve csak átdolgozással javasolta színpadra állítani az egyfelvonásos szatírárt.² Végül azonban a Vidám Színpadon a Karinthy-sziporkákkal együtt bemutatott művet 53-szor tűztek műsorra (és ennek eredményeképpen az előadások átlagos bevétele a tervezett 80%-kal szemben 89,68% lett.)³

Mindezek ellenére a színházak műsoraiból egy időre eltűntek a Csurka-darabok. Amikor az 1973/74-ös színházi évad eredményeit a minisztériumban kiértékeltek, Csurka István említésekor egyértelműen le is szögezték: „néhány eszmei-politikai szempontból kifogásolható mű a minisztériumi főosztály és a helyi szervek közvetlen beavatkozása eredményeképpen nem került színpadra”.⁴

KERESZTES CSABA (1976) levéltáros, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának főlevéltáros-főtanácsosa.

1 MNL OL XIX-I-7-f-2. tétel-111569-1974. és MNL OL XIX-I-4-f-2. tétel-54226-1976.

2 MNL OL XIX-I-4-III-110-1973. és XIX-I-4-ff-6. tétel-Műsorgetervek-111285-1973.

3 MNL OL XIX-I-7-f-7. tétel-111900-1974.

4 MNL OL XIX-I-7-f-2. tétel-111569-1974. Így járt a Szolnokon bemutatni tervezett „Agymosó” című darab is (ez lenne a „Reciprok komédia”?). A kaposvári Csiky Gerely Színház is terve vette egy új Csurka-mű bemutatását. (MNL OL XIX-I-4-ff-6. tétel-Műsorgeterv-111711-1973.)

A „szilencium”, a kor büntetőfegyvere az írók féken tartására azonban hatásosnak bizonyult: a visszatérést követően nem történt több „botrány”, így a megszülető művek bemutatása elé sem gördült akadály. Nézzük sorban.

Az óvatos nyitás az 1974/75-ös évad műsorterve előkészítésekor észlelhető. A kultúrpolitika továbbra is mind több új magyar drámára tartott igényt, és ehhez természetesen a tehetséges drámaírók előtt sem állhatott akadály. Teljesen szabadon sem lehetett eresztetni őket: „néhány drámával kapcsolatos végleges állásfoglalás kialakítása csak azok végleges formájának ismeretében lehetséges (Csurka, Hernádi, Görgey-Illés, Gyurkovics darabjai)”. Ez az óvatosság a hatalom szempontjából indokoltnak is nevezhető.⁵ Az új évad I. félévi műsortervébe Csurka-darab végül mégsem került be.⁶ Nem sokkal később azonban, novemberben, a Színházművészeti Főosztály nem emelt kifogást Csurka István *Az idő vasfoga* című komédiájának debreceni bemutatásához.⁷ (Talán magyarázatot ad minderre Molnár Gál Péter⁸ ideillő és egyben korabeli véleménye: „A pesti színházak tárgyalóképesebb helyzetben vannak, mint a vidékiek. Ők könnyebben lemondanak egy-egy darab bemutatásáról. Sorolni lehetne azokat a darabokat, amelyeket nem mutattak be. [Örkény, Csurka darabjai.]”)⁹ Az igazsághoz tartozik, hogy a fővárosi színházak sem csak saját maguk döntöttek valaminek a be- vagy be nem mutatásáról. A „szocializmus eszméitől idegen” művek megjelenítését már az „előzetes konzultálásokon” és a műsortervek át-nézésekor kiszűrte a minisztérium. Néhány esetben volt csak szükség adminisztratív tiltásra, olyan művek esetében, melyek „stratégiai céljainkkal ellentétesen fogalmaztak meg bizonyos problémákat”. Ez egyértelmű. „Az ilyesfajta művek csekély száma mellett nagyobb valamivel az olyan műveké, amelyekben a szerzők – szubjektíve inkább jóindulatúan – különböző stratégiai vagy csak taktikai hibát vétenek, többnyire balos alapállásból, a tendenciák, helyzetek felületes értékelése alapján. Ilyenkor megállapodunk a színházzal, hogy például Szász Imre *A harmadik nap*, Csurka István *Deficit*, ugyancsak tőle a *Szabadság, szerelem*, Eörsi István *Huligán Antigoné* című darabját nem mutatják be.”¹⁰

Az igazi visszatérés az *Eredeti helyszín* című szatíra. Bár a minisztérium kissé fanyalog (és jelent Aczélnak), a bemutató elé nem gördül akadály.

„Van már drámairodalmunknak szatirikus vonala is (pl. Csurka)” – jelentik ki a bemutató évében, 1976-ban.¹¹ Ugyanebben az évben megkezdtek a színházművészet 1970 és 1975 közötti időszakának eredményeinek kiértékelését. Ennek tervezeti, vita előtti szövegváltozatában kétszer említik szerzőnket. „A magyar

5 MNL OL XIX-I-7-f-2. tétel-111569-1974.

6 MNL OL XIX-I-7-a-295-1974.

7 MNL OL XIX-I-7-f-6. tétel-112452-1974.

8 Molnár Gál Péter (1936–2011) újságíró, színikritikus.

9 MNL OL XIX-I-7-f-18. tétel-15402-40/Sz-1975.

10 MNL OL XIX-I-7-f-17. tétel-15402-sz. n.-1975.

11 MNL OL XIX-I-7-y-17. tétel-MF4440-1976.

dráma otthonra találása ez az öt év: megszülettek a stabil és színvonalas színpadi szerzők: Örkény, Szakonyi, Kertész, Gyurkó, Csurka, Gyurkovics és mások.” Majd – véletlen lenne? – 1973 és 1974 évekre vonatkozóan visszaesést jeleztek a színházművészet helyzetében, egyrészt a magyar dráma mennyiségi mutatóiban, másrészt a társadalmi szempontból „élesebb fogalmazású, közéleti elkötelezettségű művekben”. (Ezt is írták: „hirtelen lecsökkentek” a magyar bemutatók). 1975 környékén újabb emelkedést láttak a politikusabb darabválasztás, a problémaérzékenyebb színpadi művek megjelenése okán. Utóbbiak közül néhányat nevesítettek is,¹² így például egy Csurka-darabot, az *Eredeti helyszínt*.¹³

A következő évben a késznek ítélt jelentést az Országgyűlés Kulturális Bizottsága elé terjesztették. (Ebben már csak egyszer szerepelt Csurka István neve.) Megmaradt viszont a színházak „hullámozó” teljesítményéről szóló értékelés: 1970-től 1972-ig a fellendülés „egyértelmű”, és ekkor a színházi élet „élénk gondolatisággal, színvonalasan reagált a társadalmi fejlődés új sajátosságaira”.¹⁴

Csurka István teljesítménye az öt évben: öt mű, hat bemutató. (Tegyük hozzá, ez, a szilencium nélkül, szebb eredmény lett volna). E jelentés mellékletéből derül ki, hogy egy másik Csurka-darab, a *Döglött aknák*, az 1970–1974 közötti öt évben, az összes látogatószámot tekintve, 97 000 nézővel a tizenkettedik leglátogatottabb színdarabnak a minősült.¹⁵

A sorozat pedig folytatódott, sorban érkeztek a további drámák, színművek. 1977. évben a *Verseny nap* című darabot a Vígszínház negyvenkét alkalommal játszotta, és a bevételi tervet teljesítette.¹⁶ Ugyanezen év márciusában a Szegedi Nemzeti Színház Sztratievtől a *Római fürdő* című darabot szerette volna műsorra tűzni – még a szerzőt is meghívták a bemutatóra. Az átdolgozással egyébként Csurkát bízták meg, aki nem készült el időben, a színházban is felújítások kezdődtek, így kénytelenek voltak más mű után nézni. Hirtelenjében *Az idő vasfoga* című Csurka-darabra esett a választásuk, ugyanis: „Véleményünk szerint a fontos és aktuális társadalmi problémákat, mint a mindennapos közéleti fonákságok, alkoholizmus, bürokrácia, karrierizmus, szatirikus módon, eleven stílusban felvető darab illeszkedik a színháznak a mai magyar dráma ügyét kiemelten kezelő műsorkoncepciójába. Ugyanakkor könnyed hangvételével találkozik a közönség igényével is.” A minisztérium a műsorváltoztatás ellen nem emelt kifogást.¹⁷

12 Sarkadi Imre: *Kőműves Kelemen*, Szakonyi Károly: *Honkongi paróka*, Sütő András: *Csillag a máglyán*, Szabó Magda: *Az a fényes nap*, László-Bencsik Sándor: *Történelem alulnézetben*.

13 MNL OL XIX-I-4-f-2. tétel-54226-1976.

14 MNL OL XIX-I-7-dd-1. tétel-sz. n.-1977. (1. doboz)

15 MNL OL XIX-I-7-dd-1. tétel-sz. n.-1977. (1. doboz)

16 MNL OL XIX-I-7-f-7. tétel-54556-1977.

17 MNL OL XIX-I-7-f-6. tétel-53437-1977.

Más esetben nem volt ilyen „szerencséje” – pontosabban, jogszabály által meghatározott módon nem lehetett támogatásban részesíteni, hanem egyedi döntés szükségeltetett. A Szegei Nemzeti Színház egy bolgár szatíra szabad fordítására (lényegében adaptációjára) Csurka Istvánt mint „rutinos és tehetséges író” kérte fel, aki azt a „mi életünk motívumaival, a mi humorunkkal a mi életünkhöz” tudja „közelíteni”. Viszont az elkészítéshez minisztériumi támogatást igényeltek, melyet nem kaptak meg, a tárca az elkészült fordítás ismeretében kívánt csak dönteni, s a szikár viszontválasz is csak e tényt tartalmazta. Többet mond viszont egy – sajnos, felismerhetetlen aláírású kéz által írt – megjegyzés: „Csurka túl sokat vállal (2 dráma, egy film,¹⁸ még ez a fordítás is!)” Vélhetően ennek okán maradt el (legalábbis ekkor) a minisztériumi támogatás.¹⁹

Egyébként ekkor már nincs Művelődésügyi Minisztérium, hanem a Kulturális Minisztérium regnál a színház, irodalom, zene, film és hasonló művészetek felett, természetesen továbbra is szoros együttműködésben a párttal (pontosabban: a Párttal). 1977-től Tóth Dezső²⁰ lesz a minisztériumi „erős” ember, aki szintén „szívügyének” tekintette a színházi-irodalmi színtér zavarmentes-ségének fenntartását.

Az 1977/78. színházi évad eredményeinek elemzésekor Csurka Istvánt „dráma-irodalmunk legjobbjai” közé sorolták, aki egyúttal új művekkel jelentkezett – láthatólag ez továbbra is fontos szempont. Az ekkor bemutatott *Házmestersirató* számukra a „társadalmunk mai életét vallató, közéleti töltésű alkotásnak” minősült. Ennek ellenére kétséges, azok közé tartozott-e, akik kapcsán feddőleg megjegyezték: „A megnövekedett drámaírói aktivitás nem mindig párosult a szocialista építés távlatait is érzékeltető, realista valóságábrázolással. Az évad során színre került kortárs magyar drámák közül még mindig kevés a társadalmunk mai életét, újfajta feladat- és követelményrendszerét közvetlenül megjelenítő, elkötelezett alkotás.”²¹

1979 novemberében a Pesti Színház mutatta be a *Deficitet*. (Sajtóvisszhangját két esetben is elemezték (az egyiket közlöm), közös mondanivalójuk, hogy a bemutató idején a „forradalmi nosztalgiák” már halványodnak, erőtlenednek.)²² A művet Szolnokon is játszották, és érdekesség, hogy itt is Albee-vel hasonlították össze, sőt jórészt ugyanazokkal a színészekkel állították színpadra. Ezt egyrészt „kihívásnak” értékelte a színház a maga számára, másrészt „így az amerikai létforma veszélyei után a mai magyar valóság hasonló jelenségeivel

18 Vélhetően az *Amerikai cigaretta* című, 1977-ben készült filmre utalnak.

19 MNL OL XIX-I-7-f-7. tétel-53195-1977.

20 Tóth Dezső (1925–1985), irodalomtörténész, kultúrpolitikus. Az MSZMP-ben végzett tevékenységét követően, 1977-től élete végéig, miniszterhelyettes.

21 MNL OL XIX-I-7-dd-1. tétel-sz. n.-1977 (1. doboz). Hozzátekint: a szintén elkészült *Deficit* című mű bemutatásáról csak a rendezői koncepció ismeretében döntenek. (Garas Dezső már 1978-ban pályázott a mű bemutatására.) MNL OL XIX-I-7-dd-sz. n.-Játékszín-1977. (51. doboz)

22 MNL OL XIX-I-7-dd-46. tétel-sz. n.-1979. (33. doboz)

szembesülhetnek a szolnoki nézők”.²³ (A művet 1980 elején, Garas Dezső egyéb elfoglaltsága miatt, levették a játékrendről.)²⁴

A Vígszínházban, majd Szegeden szeptemberben a *Házmestersíratót* állították színre. Utóbbiban azzal indokolva, hogy a színház a múltban komoly mulasztásokat követett el, amikor számos nagy fontosságú új magyar drámát nem láthatott a szegedi közönség. „Csurka nagyszerű írói erénye, hogy fontos társadalmi, politikai, történelmi témákról könnyedén, szórakoztatóan tud írni. Nagyszerű szerepeket írt, a társulat jó néhány jelentős személyisége kitűnő szerepekhez jut.”²⁵ (A minisztériumban a *Házmestersírató* szegedi jelentőségét akként hangsúlyozták, hogy a mű „konzervatív közegben is végig telt házzal ment”).²⁶ 1980 elején Veszprémben a *Majális*, míg Debrecenben a *Házmestersírató* előadásai kezdődtek meg.²⁷ Ez utóbbit, mint az elmúlt évek legsikeresebb magyar szatirikus vígjátékát, a lengyelországi pozitív fogadtatás nyomán tűzték műsorra. „Sikerének titka, hogy mai magyar életünk közegében sikerült, a vígjátéki hangnemet olykor keserű kritikus tónusra váltva, de azt soha kétségbe nem vonva, valóságos konfliktusokra rámutatnia.”²⁸

Érdekes és közvetlen visszajelzés a Tolna megyei Tanács elnökhelyettesének dicsérete a József Attila Színház vendégjátékáról. A társulat 1979. júniusban a megyében vendégszerepelt. „Szekszárdon és Pakson Csurka István drámáját, a *Nagytakarítást* és a *Weekend a tengerparton* című vígjátékot²⁹ játszották. Telt ház és megérdemelt siker fogadta az előadásokat. A közönség Csurka szatirikus játékán is és a Benedek Árpád rendezte víg komédián is jól szórakozott, hosszan tartó tapsokkal köszönte meg a kimagasló színészi alakításokat.”³⁰

Érdemes összevetni az 1977. évi veszprémi műsortervet az 1980. évi tervzettel. Mind a két esetben a *Majális* című színdarabot tűzték műsorra. Micsoda különbségek a darab tartalmának értékelésében!

Az 1970/1980-as évtizedek fordulóján a nemzetközi siker sem maradt el. A József Attila Színház bulgáriai vendégszereplésére a *Nagytakarítás* című művet is kivitték.³¹ A Lengyelországban 1979-ben szervezett „Magyar színházi napok” rendezvénysorozatra a *Házmestersíratót*.³² (A következő évi lengyelországi előadások

23 MNL OL XIX-I-7-hh-6. tétel-20105-1979.

24 MNL OL XIX-I-7-hh-6. tétel-18313-1980.

25 MNL OL XIX-I-7-hh-6. tétel-21289-1979.

26 MNL OL XIX-I-7-dd-46. tétel-sz. n-1980. (33. doboz)

27 MNL OL XIX-I-7-dd-46. tétel-sz. n-1980. (33. doboz)

28 MNL OL XIX-I-7-hh-6. tétel20730-1979.

29 Harold Brook három felvonásos vígjátéka.

30 MNL OL XIX-I-7-dd-1. tétel-sz. n.-1977. Tóth Dezső miniszterhelyettes tolmácsolta a jókivánóságokat a József Attila Színház vezetésének.

31 MNL OL XIX-I-7-hh-6. tétel-21206-1979.

32 MNL OL XIX-I-7-dd-TD13/79/Szi-1979 (28. doboz) Előzetesen a szovjet delegációnak nagyon tetszett a mű budapesti előadása. Uo.

közölt összefoglalója a lengyel belső eseményeket is tükrözi.) A Szovjetunióban 1980-ban megrendezett II. Magyar Drámafesztivál nyitó előadásának szintén egy Csurka-darabot, az *Eredeti helyszínt* választották ki (szovjet címe magyarul: „Mint az életben”).³³ A moszkvai Művész Színházban bemutatott előadásról is rendelkezünk egy, bár rövid, értékeléssel: „A rendezés nagy sikert aratott (a hivatalos zsűri több díja is ezt erősíti), azonban a darab vitát is keltett. Többen, a fesztivál rendezői részéről is, utólag úgy látták, hogy helyesebb lett volna pozitív drámát választaniuk ünnepi nyitóelőadásként. Mások viszont (pl. a szovjet írószövetség egyik titkára) lelkesen gratuláltak a magyar delegáció tagjainak a »korszerű, aktuális és szenvedélyesen vitatkozó« drámához. A záró szimpóziumon is – sajnálkozva – hangzott el, hogy az ilyen jellegű drámai vonulat hiányzik a szovjet drámairodalomból (Örkény, Csurka, Gyurkó).”³⁴

Csurka István 1980-ben újra megkapta a József Attila-díjat. Az április 4-én kiosztott kitüntetést a „70-es években írt művei, főleg drámái alapján” javasolták, és az amúgy nem túl informatív minisztériumi feljegyzés szerzője hozzátette: „Szatirikus hangvételű prózájában, drámáiban a mai magyar társadalom aktuális jelenségeit tárja fel. Az utóbbi időben főleg drámáival aratott sikert (*Házmestersirató*, *Deficit*).”³⁵ S valóban. A Vígszínházban (1980 júniusáig) a *Deficit* „minden előadását táblás házak előtt” 68-szor adták elő.³⁶

Az 1980-as év azonban nem volt teljesen sikeres: egyrészt a Vígszínház firenzei kiutazására tervezett két Csurka-darab helyett a minisztérium csak egyet (*Házmestersirató*) engedélyezett, másrészt szintén a minisztérium „hárította el” a „műsorterv egésze szempontjából többletként nemkívánatos darabokat, illetve szerzőket”. Nem magyarázva meg, melyik kategóriába tartozóként nem kerülhetett (ekkor) bemutatásra a *Reciprok komédia* című Csurka-mű.³⁷

Az új évtized egyre nyomasztóbb gazdasági-társadalmi gondokkal köszöntött be, és a politikai atmoszférában a légnyomás emelkedését érezkelhette minden gondolkodásra érzékeny ember. A nemzeti sorskérdések iránt fogékonyak pedig az irodalom és színház pódiumai helyett a politika színterébe léptek.

33 MNL OL XIX-I-7-dd-TD192/79/Szi-1979. (18. doboz) A delegáció vezetőjéül is Csurkát kívánták megnyerni.

34 MNL OL XIX-I-7-dd-61. tétel-sz. n-1979 (49. doboz).

35 MNL OL XIX-I-7-mm-1980. január 28.

36 MNL OL XIX-I-7-hh-7. tétel-19375-1980. Részben a témához kapcsolódik, hogy a Vígszínház 1979/1980. évadán a minisztérium (a Fővárosi Tanács egyetértésével) nem engedte bemutatni Nádas Péter, illetve Eörsi István színdarabjait. A döntésben a „vígszínházi műsorpolitika mederben tartásának szándékán túl” az is közrejátszott, hogy „mindkét szerzővel személyes gondjai is vannak a műsorpolitikának”. (MNL OL XIX-I-7-dd-TD501/79/Szi-1979 (28. doboz)).

37 MNL OL XIX-I-7-dd-48. tétel-TD17/80/Szi-1980. és uo. 48. tétel-TD526/80/Szi-1980 (23. doboz).

FORRÁSOK

A *Csirkefogó* című színdarab jellemzése a Karinthy-műsorról közös bemutató kapcsán

a)

Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztálya

Kedves Malonyai elvtárs!

[...] ³⁸

A műsor második részében Csurka István abszurd egyfelvonásosa, a *Csirkefogó* szerepel. Hőse Rácz Károly, tipikus pesti kispolgár, aki egy zsúfolt villamoson történt kakaskodás következtében kapott pofon jóvoltából elfelejti, hogy milyen rendszerben él. Az életet nem valóságos tartalma, hanem külső jegyei alapján megítélő kisember kedvelt alakja irodalmunknak és főleg Csurkának.

Kiélezett helyzetek, borotvaéles szópárbajok, szellemes dialógusok párosulnak a játék izgalmával, ³⁹ mert finom ironia, groteszk humor szövi át. Mindez a szerző sajátos írói egyéniségét, stílusát, valóságábrázolását ⁴⁰ tükrözi, mint ahogy a főhős által feltett kérdés megválaszolatlansága is Csurka sajátos látásmódjából fakad. Az az érzésünk, hogy nem annyira a kérdésre adandó válasz, mint inkább az abszurd ötlet színpadi játékká váló feldolgozása volt az ihlető eleme. Ebben – ha sikerül az ismétlődésektől, helyenként vontatottságtól szabadulnia – jelesre vizsgázott.

Meglepőnek tűnik Karinthy és Csurka egy műsorban. Két különböző korszak, két különböző képviselője, más-más írói jegyekkel, kifejezési móddal. Közös bennük azonban a társadalmi jelenségek iránti érzékenység, ⁴¹ a groteszk látásmód, az emberi torzulások őszinte hevületű megragadása és kifejezése. E két szerző egymás mellett nem stílustalanság, hanem irodalom, s ez teszi őket bemutatásra alkalmassá.

Mindegy mivel foglalkozik még dramaturgiai szempontból a színház (egy-egy vitatható megfogalmazás kijavítása, kisebb húzások erejéig), de a műsoranyag jelenlegi állapota is biztató. A végleges jóváhagyás érdekében kérjük szíves állásfoglalásukat.

Budapest, 1973. február 26.

Elvtársi üdvözlettel:

Kurcz György

Kurcz György

főosztályvezető-helyettes

38 A kihagyott részben a párhuzamosan műsorra tűzött Karinthy-est leírása olvasható.

39 Ide a minisztériumban egy kérdőjelet tettek.

40 Ide a minisztériumban egy kérdőjelet tettek.

41 Ide a minisztériumban a következőt írták: „mármint Karinthyéll”.

b)

Színházi Főosztály

Tárgy: a Vidám Színpad Karinthy–Csurka kabaréműsora (*Teknősbéka, Csirkefogó*)

A Vidám Színpad 1973. március 16-án készül bemutatni Karinthy–Csurka kabaréműsorát.

[..]⁴²

Csurka-komédia – *Csirkefogó* – műsorra tűzése ugyanakkor nem mondható szerencsésnek. A darab storyja: egy könnyű ötlet. Egy átlag pesti kispolgárt „Te piszok csirkefogó” kísérő szöveggel fölpofoznak a villamosmegállóban (mert dulakodott), s ettől elfelejti, hogy milyen rendszerben él. A továbbiakban Csurka eljátszik az ötlettel: a kispolgár-férj könyörög a kispolgár-feleségnek, hogy üsse meg és mondjon valamit mellé, amitől észébe juthatna, hogy milyen rendszerben is él. Volt „vitéz” barát könyörög a férjnek, hogy üsse pofon, hátha neki is sikerül felejtetni – és így tovább. Közben „rendszer-bíráló” dialógusok – lapos szellemi töltéssel. A dilemma persze végső soron a kispolgári tudatszintre és magatartásra jellemző, de Csurka mindezt igen homályosan,⁴³ művésziileg, szemléletileg elnagyoltan adja tudtunkra... Így maradnak az önmagukban kacagtató, néhol még szellemesnek is mondható helyzetek, szócsaták – át gondolt mondanivaló nélkül.

A Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztályának minősítése, mely szerint a komédiát – épp úgy, mint a Karinthy-jeleneteket – a „társadalmi jelenségek iránti érzékenység” jellemzi, ez esetben túlzásnak hat.

A Tanács felterjesztése is tájékoztat arról, hogy a színház dramaturgiai szempontból még foglalkozik a darabbal. Legyünk bizalommal e munka pozitív eredményeit illetően.

Javaslom a bemutató engedélyezését – s ebbéli döntésükről értesítendő az aktában lévő levéltervezet elküldését [sic!] a Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztályának.

Budapest, 1973. március 9.

Majoros József

Majoros József

főelőadó

Jelzet: XIX-I-4-ff-6. tétel-Műsorgetervek-111285-1973.

Az ügyiratra egy olvashatatlan aláírású személy Majoros József előadó számára a következőt jegyezte fel március 8-ai dátummal: „Különösen Csurkára figyelj oda.” Ezt követően a minisztérium a következőről értesítette a Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztályát: „Csurka István Csirkefogó című komédiáját mind eszmei, mind dramaturgiai vonatkozásaiban közepes színvonalú műnek ítéljük. A külsőségek, hamis beidegződések meghatározta kispolgári magatartásforma ábrázolása elnagyolt; az önmagukban mulatságos

42 A kihagyott részben a Karinthy műsor leírása olvasható.

43 A szövegben ez olvasható: „komályosan”.

helyzetek, dialógusok valójában nélkülözik az átgondolt mondánivalót, szemléletet. E komédiával kapcsolatos jóváhagyó döntésünket annak figyelembevételével tesszük, hogy a színház [...] dramaturgiai szempontból még foglalkozik a darabbal – várhatóan pozitív irányban.”

A Művelődésügyi Minisztérium Irodalmi Osztályának feljegyzése a szigligeti ügy fegyelmi tárgyalásáról

Irodalmi Osztály
90/TÜK/73.

Feljegyzés
dr. Simó Jenő⁴⁴ miniszterhelyettes elvtársnak

Tárgy: Csurka István fegyelmi ügyének tárgyalása az Írószövetség választmányi ülésén
1973. május hó 11-én

A Fegyelmi Bizottság vizsgálatának eredményét és határozati javaslatát Csurka István jelenlétében a bizottság elnöke, Földeák János ismertette. Csurkának nem volt hozzáfűzni valója az elhangzottakhoz, ezért Darvas József felszólítására eltávozott.

Tatay Sándor: Néhány kiegészítést szeretne tenni a saját szerepét illetően. Mikor éjfél után megjelent a társalgóban, együtt találta békés beszélgetésben Csurkát és a sértetteket. Csurka a földön ült, és költői búbájjal dicsérte a jelenlévő hölgyek cipőit. Lovászy M. Magda nem mártír özvegyi minőségében volt jelen a beszélgetésen. Nem ért egyet az ítélettel, mert túl súlyosnak tartja.

Van-e más érvényben az elhangzott ítéleten kívül? Hallott különböző letiltásokról, pl. a Rádiónál. Tatabánya környékén intézkedtek Csurka könyveinek a könyvtárakból való kivonásáról.

Csoóri Sándor: A szilencium igen súlyos büntetés, a maga 1965-ös büntetésére hivatkozik, amikor egész évben csak 2800 Ft-ot keresett. Az elhangzott ítéleten kívül kirovandó esetleges büntetések az ügyet befejezetlenné teszik.

Örkény István: Teljesen egyetért a javaslattal. Ő is tud a folyóiratoknak kiküldött tiltó levélről, és egy tervezett Csurka-bemutató is elmaradt. Kéri, hogy illetékesek ne akadályozzák meg Csurkát mestersége gyakorlásában.

Fekete Gyula: Volt erről szó a fegyelmi tárgyalás során. Az Írószövetség azonban csak a saját hatáskörébe tartozó ügyekben intézkedhet. Több ponton azonban az ügy nem csak az Írószövetség belső ügye. Javasolja, hogy az ítélettel tekintsék lezártnak Csurka büntetését. Az eddigi Rádió, folyóirat és egyéb tartózkodások indokoltak voltak, hiszen eddig Csurka helyzete nem tisztázódott. Az ezutáni büntetéseket azonban az elfogadásra ajánlott ítéleten túl nem tarja jogosnak.

44 Simó Jenő (1925–1994), irodalomtörténész, kritikus. 1970 és 1974 között a Művelődésügyi Minisztérium miniszterhelyettese.

Dobozi Imre: Nehéz és keserves ügy volt ez, de nem mi, hanem Csurka kezdte. A lezárás mindenkinek érdeke. Érdeke Csurkának, mert az embereket önmaguk ellen is meg kell védeni. Fogadják el a javaslatot. Egyéb javaslatokkal ne foglalkozzanak, mert az Írószövetségnek nincs sem rádiója, sem televíziója, sem folyóirata.

Fekete Gyula: Külön is megkérdezték a sértetteket a büntetést illetően. Egyöntetűen azt kérték, hogy Csurkát ne gátolják hivatása gyakorlásában.

Garai Gábor: Veres Péter nem hiába beszélt egyszer az alkoholizmus sárga ördögéről. Ilyen esetekben az emberek önmaguk ellen vétkeznek. De tekintettel kell lenni a falura is, ahol mindez történt, ahol az írókra mint testületre is néznek. Támogatja az ítélethez egy kísérő levél írását, amelyben a választmány kéri [az] illetékesektől a további büntetéstől való eltekintést. Az Írószövetség felelősségtudatára kell hivatkozni. Szilencium esetén ugyanis a határozat érvényét vesztené.

Hubay Miklós: Meg kell akadályozni, hogy az emberek önmaguk ellen vétkezzenek. Csurka drámaírói tehetsége egyedülálló az egész világon. Akadályozzuk meg, hogy kesze-kusza viszonyok között született dolgokban valaki elvérezzék. Helyre kell állítani a megsértett közrend, az írói rend becsületét, fellépve az elharapódzó alkoholizmus ellen. Ne adjunk segédkezet senkinek saját tönkretételéhez, a hülyeséghez, az otrombasághoz. Úgy látszik, hogy az ő nemzedéke, a „meszesgödör” nemzedék jobban állja a próbát, mint az utánuk következő.

Darvas József: Túl hosszú ideig húzódott ez az ügy, ezért le kell zárni. Mindenki egyetértett a morális elítélésben. Az Írószövetség Titkársága nem avatkozott be a Fegyelmi Bizottság sokoldalú munkájába. Javasolja, hogy a választmány egyhangúlag fogadja el a határozatot. De mellékeljenek egy levelet, amelyben a választmány kéri a határozattal az ügy lezárását.

Ekkor szavazásra tette fel a javaslatot. 22-en a javaslat mellett szavaztak, 4-en ellene. A szavazás nyílt volt. (Csoóri Sándor, Sánta Ferenc, Nagy László és Tatay Sándor szavazott ellene.)

Sánta Ferenc: Szükségesnek tartja ellenszavazata megindoklását. A jelenlevők biztosítékát nyújtják annak, hogy szavait nem fogják félremagyarázni. Csurka akkori viselkedése, magatartása idegen volt a magyar irodalom eddigi nagy folyamától, az értelem [sic!] mindig elhatárolta magát az elhangzott kijelentésektől. A részeg Csurka azonban nem volt azonos önmagával. Részeg embert nem szabad tovább itatni, így azok is felelősek, akik vele ezt tették. Egyébként a véletlenül elkövetett bűnre nem a megtorlás a legjobb eszköz. Egy ilyen szerencsétlen ügy hullámain további szenny sodródik. A szélsőségektől, a pillanat elmezavaraitól nem mindig lehet mentes az ember. Javasolja a teljes elhatárolást [sic!] a Csurka által mondottaktól, és a maga nevében is bocsánatot kér a megsértettektől. Csak azért nem szavazta meg a javaslatot, mert a felfüggesztés egyenes következménye a teljes elhallgatás veszedelme.

Fekete Gyula: Ismét hangsúlyozza, hogy az ügy nem csak az Írószövetség belügye, nagy közveszélyt hordozott magában. A saját ügyeket azonban végig kell vinni egészen az ítéletig. Nagyon helytelen lenne a szankcionálást átkínálni másoknak. Az ügy túlnőtt önmagán, és lezárás nélkül az indulatok tovább polarizálódnak. Szerinte a büntetés Csurkát súlyosan fegyelmezteti, de nem veti vissza végérvényesen [a] pályáján.

Örkény István: Sánta érvelése elgondolkoztatta. A szilenciumra vonatkozólag neki is vannak rossz emlékei. Meg kell állítani az ügyet, hogy ne növekedjék további lavi-nává. Egy kis ugratásból országos botrány lett.

Bárány Tamás: Javasolja, hogy újra szavazzanak, és egyöntetű határozatot hozzanak.

Dobozy Imre: Javasolja, hogy a határozat utolsó pontját az alábbi mondattal egészít-sék ki: „Az Írószövetség választmánya kéri [az] illetékesektől, hogy Csurka István írói alkotómunkája és megjelenése ne akadályoztassék.”

Tatay Sándor: Súlyosnak tartja változatlanul azt, hogy a határozat Csurkát eltiltja a külföldi utaztatástól.

E derűtséget keltő kifogás után (Csurka ugyanis soha nem utazik külföldre) a vá-lasztmány a határozatot egyhangúlag elfogadta.

Budapest, 1973. május 14.

Tóth Gyula
(Tóth Gyula)

Az Írószövetség Titkárságának közleménye

Csurka István a magyar írók szövetségének tagja, ittás állapotban, a Szövetség alapsza-bályaival összeegyeztethetetlen kijelentéseket tett, és az írói etikát sértő módon visel-kedett. Ügyében az Írószövetség titkársága fegyelmi vizsgálatot indított. Az Írószövet-ség Választmánya, a kiküldött fegyelmi bizottság körütekintő vizsgálata és javaslatai alapján, vita után, egyhangú döntéssel, az alábbi fegyelmi határozattal zárta le az ügyet:

A választmány Csurka Istvánt szigorú megrovásban részesíti, és tagsági jogát egy évre korlátozza.

A választmány, a fegyelmi határozat meghozatalánál figyelembe vette Csurka István megbízását. Egyben kifejezte azt a várakozását, hogy Csurka István számára e felelős-ségteljes mérséklettel hozott döntés komoly tanulságul szolgál.

Az Írószövetség Választmánya május 11-én tartott ülésén egyhangúlag elfogadta a ki-küldött fegyelmi bizottság javaslatát azzal a kiegészítéssel, hogy: Csurka István fe-gyelmi ügye következményeiben is lezáródjék, írói alkotómunkája és megjelenése ne legyen korlátozva.⁴⁵

Darvas József
(Darvas József)
elnök

Dobozy Imre
(Dobozy Imre)
főtitkár

Jelzet: MNL OL XIX-I-4-kkk-565/S-1973.

45 Ez az utolsó mondat egy külön lapon található, azonban aláírásokkal ellátva.

Feljegyzés a szigligeti eset kapcsán kiadott sajtóközleményről

Feljegyzés dr. Simó Jenő miniszterhelyettes elvtársnak

Tárgy: Levéltervezet Faragó Vilmosnak, Csurka-ügyben írandó levélre

Faragó Vilmos helyettes főszerkesztő elvtársnak
Élet és Irodalom Szerkesztősége, Budapest

Meglepetéssel olvastuk az Élet és Irodalom május 26-i számában az Írószövetség Titkárságának a Csurka-üggyel kapcsolatos közleményét bevezető, a szerkesztőségnek a közlemény tartalmától való elhatárolódásra utaló sorokat.

Az ilyen típusú, a „sorok közötti” vélemény-nyilvánítás szerintünk szükségtelen, viszonyainkhoz méltatlan.

A szerkesztőség eljárása jelen esetben azért kifogásolható különösképpen, mert alkalmat adhat a közvélemény megosztására, a Csurka-ügyben hozott határozat jogosságának, helyességének megkérdőjelezésére.

Budapest, 1973. május 31.

Elvtársi üdvözlettel:

Tóth

Tóth Gyula
osztályvezető

Jelzet: MNL OL XIX-I-4-II-1. tétel-122205-1973.

Az Élet és Irodalom című hetilap 1973. május 26-i (17. évf. 21. szám) lapszámának második oldalán az Írószövetség közleménye a következőképpen jelent meg: „A Magyar Írók Szövetsége Titkárságának kérésére helyt adunk az alábbi közleménynek: Csurka István, a Magyar Írószövetség tagja, ittas állapotban a szövetségi tagsággal összeegyeztethetelen [sic!] kijelentéseket tett, és az emberi-írói etikát sértő módon viselkedett. Ügyében az Írószövetség Titkársága fegyelmi vizsgálatot indított. Az Írószövetség Választmánya, a kiküldött fegyelmi bizottság körütekintő vizsgálata és javaslatai alapján, vita után, egyhangú döntéssel, az alábbi fegyelmi határozattal zárta le az ügyet. A Választmány Csurka Istvánt szigorú megrovásban részesíti: szövetségi tagságával járó alapvető jogai gyakorlását (választás és választhatóság, a szövetség különböző jellegű támogatásának igénybevétele) egy évre felfüggeszti. A Választmány a fegyelmi határozat meghozatalánál figyelembe vette Csurka István megbánását. Egyben kifejezte azt a várakozását, hogy Csurka István számára e felelősségteljes mérséklettel hozott döntés komoly tanulsággal szolgál.”

1973. június 4-én a minisztérium vezetői megbeszélést folytattak le Aczél Györggyel, melynek emlékeztetőjébe a következőt foglalták: „A Művelődésügyi Minisztérium az Élet és Irodalom szerkesztőinek a Csurka-közlemény módja miatt írásbeli megrovást ad.” (MNL OL XIX-I-4-kkk-78. tétel-sz. n. -1973.)

Az Amerikai cigaretták rádiójáték sugárzása a Német Szövetségi Köztársaságban

Feljegyzés Stenczer Ferenc osztályvezető elvtárs részére, Sajtóosztály

Tárgy: Csurka István rádiójátéka

A Sender Freies Berlin nyugat-berlini rádióállomás kérte Csurka István: Amerikai cigaretták c. rádiójátékának játszási jogát.

A Szerzői Jogvédő Hivatal részére Simó elvtárs⁴⁶ engedélyezte a jog megadását, de egyben kérte, hogy a bulletinjeikben és a sajtóban ezt a szerződést ne publikálják.

Kérjük, hogy ezt hasonló értelemben kísérik figyelemmel a sajtóban. (Elsősorban az Esti Hírlap szokott időnként kis híreket közzétenni ilyen tartalommal, célszerű lenne a szerkesztőség figyelmét a fentiekre felhívni.)

Budapest, 1973. július 9.

K! ismeretlen aláírás

Funk Miklós

Jelzet: MNL OL XIX-I-4-t-122253-1973.

A nyugat-berlini Sender Freies Berlin rádióállomás 1970-ben megvásárolta Karinthly Ferenc Bösendorfer és Dunakanyar című művét, 1972-ben Csurka István Út a hideg vacsorához című művét, 1972-ben Karinthly Ferenc Hangok az űrben című művét. Az ezt követően kért Csurka István-rádiójáték kiközvetítését a minisztérium jóváhagyta, azonban a nyilvánosság felé történő tájékoztatást előzetesen is megtiltotta, vélhetően Csurka István szigligeti esetével összefüggésben.

Lektorai jelentés az *Eredeti helyszín* című darabról

Színházművészeti Főosztály

Feljegyzés

Tárgy: Csurka István *Eredeti helyszín* című darabja

Csurka István három felvonásos tragikomédiája egy film forgatásán játszódik. A történet két szálon fut: egyfelől a filmforgatással járó különféle bonyodalmakba, „szakmai” problémákba kapunk bepillantást, s a darabnak ez a rétege nagyrészt ötletes, szellemes. Ebben a közegben bontakozik ki a mű tényleges konfliktusa. A film rendezője, egy pályája alkonyán járó, számos kitüntetést elért, ám ennek ellenére középszerű

46 Simó Jenő miniszterhelyettesről van szó.

tehetség. A szakmában mindenki tudja, hogy filmjeit valójában az asszisztense rendezi, aki fiatalabb és tehetségesebb nála, ugyanakkor „avantgarde” témái miatt eddig még nem jutott önálló forgatáshoz. Ezúttal, a darabbéli film forgatásán nem áll a rendező segítségére, mivel saját forgatókönyvének elutasítása miatt rossz lelki állapotban van. Hamarosan kiderül, hogy a rendező képtelen az önálló munkára, ebből fakadóan kínos konfliktusokra kerül sor közte és a színészek, valamint a forgatás egyéb közreműködői között. Elkerülhetetlennek látszik az asszisztens segítése, aki végül is vállalkozik erre. A rendező „jó kapcsolatokkal” rendelkezik és ennek következtében az állami vezetés részéről Böröczker elvtárs egy alkalommal látogatást tesz a forgatás helyszínén. Az állami vezető magatartása legfőképp arra irányul, hogy a tényleges ellentéteket „elsimítsa”: a rendezőt nyilvánosan is támogatásáról biztosítja, bejelenti, hogy a még el nem készült filmet máris benevezték az „Arany Tundra Fesztiválra”. Ő is észleli azonban a film forgatása körüli zűrzavart, ezért megbízza az asszisztent, hogy a rendező helyett, mint egy „társrendezői” minőségben fejezze be a filmet. A darab végén arról értesülünk, hogy az asszisztens karrierje – elveinek és elképzeléseinek feladása árán – fölfelé ívelő, még a rendező a „kisemmizettek” tragikus prózát veszi fel.

Csurka tragikomédiájának az éle jól érezhetően a különféle emberi, szakmai problémák felületes kezelése ellen irányul. Szándékát a művészi kidolgozás szintjén azonban hiteltelenné teszi az alakok és a situációk vázlatos kidolgozása: az egyes situációk, valamint a figurák beállítása, jellemzése olykor direkt formában történik, s emiatt az egész mű valóság hitele nagyrészt kérdésessé válik.

Összesítve: a darab nem tartozik Csurka színvonalas alkotásai sorába, mindössze egy-két ötletes színpadi situáció megteremtésére és néhány jó szerepfelművelésére ad lehetőséget. A darabot a Pesti Színház tűzte műsorára, művészileg remélhetőleg „feljavítva” a mű közepes színvonalát.

Budapest, 1976. január 9.

Majoros József
Majoros József
főelőadó

Jelzet. MNL OL XIX-I-7-f-17. tétel-54626-17/M-1976.

Malonyai Dezső főosztályvezető Aczél Györgynek küldte meg a lektori jelentést, melyhez a következőt fűzte hozzá: „A Csurka-darab valóban saját színvonala alatt van, és inkább szerkesztett gegekre, ötletekre kíván építkezni. Csurkától megszokott módon feltehető az egyes figurák közvetlen azonosítása is (Böröczki). A figurák éppen a mű és az írás gyengesége miatt inkább általánosítanak, sem mint az azonosítás veszélyével kellene számolni, de a rendezői és a színészi munka függvénye ezeknek a lehetőségeknek a felhasználása. Megjegyzem, az érdekelteket ezekre a szempontokra figyelmeztettük.”

A Versenynap című színmű jellemzése

Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztálya

Vígshízház

Csurka István: Versenynap

Bemutató: 1976. december

Rendező: Horvai István

Csurka István új arcát mutatja be ebben a darabjában. Bölcsebb, megértőbb és megbocsátóbb, mint eddig. Talán azért, mert saját magáról, társairól, korosztályáról, ahogy ő nevezi „kis kortárs csoportjáról” beszél, azok problémáiról, válságairól és a válságokból kilábalásról. Filozofikus, kevesebb humorú, monológokra építkező mű a *Versenynap*.

Egy lóverseny története, amelyben a darab főszereplői saját életükről vallanak, és arról, hogyan kerültek ennek a lánccrafűző szenvedélynek a rabságába. A két főszereplő azonban rájön, hogy ez a szenvedély, ez a „pótcselekvés” az élet zsákutcája, és a darab végén mindketten a lent ülő közönséghez fordulnak azzal a kéréssel, hogy fogadják be őket maguk közé.

Jelzet: MNL OL XIX-I-7-f-6. tétel-53482-1976.

A minisztérium esetleges feljegyzése nem ismert.

Különdíj az *Eredeti helyszín* című színdarabért

Színházművészeti Főosztály

ad 54139/76

Feljegyzés

Tárgy: Csurka István különdíja

Csurka István *Eredeti helyszíne* az első színre került műve a szerzőnek a két évvel ezelőtti emlékezetes affér⁴⁷ óta.

Fontos erkölcsi problémával jelentkezik: miképpen kell élnie ma a művésznek (színésznek, rendezőnek, filmművésznek), hogy nem váljék a fejlődés kerékkötőjévé, a tehetségtelenség, a szürkeség, a bürokrácia kiszolgálójává, erkölcsi halottá. Ez a kérdés-komplexum lényeges, közéletünk és művészeti életünk fontos problémája. Csurka jó figurákat, szituációkat teremt meg, a produkció nagy sikerrel megy, közönségvonzása jelentékeny.

A mű mindezekkel együtt közepes értékű-színvonalú. Nem hatol túlságosan mélyre, azonban „*pièce bien faite*”,⁴⁸ jól megcsinált darab. A bemutató előtt bizonyos korrek-

47 Vélhetően az 1973-as sziglieti botrányra utalnak.

48 Jelentése a színpadi művek esetében: jól szerkesztett darab.

ciókra is szükség volt tartalmi-formai szempontból egyaránt. Azaz: valóságunkból épülő, arra pozitív hatást gyakorló darab, sok ügyességgel, tehetséggel, megfelelő színvonalon megírva.

Javaslok 7000 Ft különdíjat.

Budapest, 1976. október 8.

Bögel József
(Bögel József)

Jelzet: MNL OL XIX-I-7-f-7. tétel-54139-1976.

A Vígshízház ugyanezen ügyiratnál található jelentése szerint az Eredeti helyszín című színművet negyvenszer játszották, és a bevételi tervet teljesítették. Csurka István megkapta a javasolt 7000 forintos különdíjat. Összehasonlításképpen – a szintén ugyanezen ügyiraton kiutalt – többi szerzői díj összege a következőképpen alakult: Kertész Ákos a Sziklafal című művéért 8000 forint, Páskándi Géza a Kettéfűrészelt zongora című művéért 6000 forint, míg Schwajda György Egércirkusz című művéért 4000 forint különdíjban részesült. Az 53396/1976 ügyirat szerint Örkény István a Zsugori uram, telhetetlen fősvény ember című művéért 10 000 forint, Gyurkó László a Kőműves Kelemenné balladája című művéért szintén 10 000 forint különdíjban részesült.

Minisztériumi cenzúra a *Majális* című színdarabról

Miskolci Nemzeti Színház

Bögel József főelőadó elvtársnak, Kulturális Minisztérium Színházművészeti Főosztálya, Budapest, Szalay u. 10.

Kedves Jóska!

Tájékoztatásodra elküldöm számodra a Csurka-darabot, és nagyon kérek, hogy gyors olvasás után mindjárt légy szíves visszaküldeni, véleményeddel együtt.

Mi itt valamennyien elolvastuk, és mindannyiunknak nagyon tetszik.

Miskolc, 1977. január 26. express-ajánlott

Baráti üdvözlettel:

Sallós Gábor
Sallós Gábor
igazgató

b)

Csurka István *Majális* című drámájáról

A Majális hitvitázó dráma, s egy ismerős típusért perel. Tudjuk, hogy részben az úgynevezett meszesgödör-nemzedék tagjaiként, részben a népi írók hajdani táborához is sodrottan élnek közöttünk kiábrándult, önpusztító figurák, művészek, egykori közéleti emberek. Fáj nekik – többek között –, amit a parasztsággal „csináltak”, nem találják helyüket az újabb fejlődési szakaszokban, s cselekvéspótlékokhoz menekülnek. Vulgárisan: többnyire az ivászatba. Magatartásukat olykor színezi a gazdasági mechanizmus reformjával együtt jelentkező némely torzulás és annak bírálata.

A Majális Marhás Lászlója (jó, hogy már a nevében is van némi gúny) ezt a típust testesíti meg. Siratja a magyar parasztot, az egykori „Skanzen”-t; lágert emleget, nézvéen a szocialista társadalmi rendet és falut. Borba fojtja bánatát, nők között hányódik. Ellenpólusa Vámos,⁴⁹ aki a minisztériumi munka után készül visszavedleni íróvá, szerkesztővé, újfajta melengető közösséget teremtővé. Meg akarja menteni Marhást, de neki nem sikerül. Talán Margit, az önfeláldozó asszony ér el majd valamit e mentő-mentető folyamatban.

A darab elsősorban Marhás életszemléletének kibontására nyújt lehetőséget. Vele szemben elnagyoltabb figura Vámos, s a nőszereplők inkább csak jelképek, olykor dramaturgiai alkotórészek. A Majális tehát nem jó darab, hitvitázó dráma, amelyben tudvalevőleg a gondolati tartalom a kidolgozott és érdekes. Ám a művészi gyengeség szorosan összefügg eszmei hiányosságokkal is. Csurka érezhetően *csak* meg akar menteni, fel akar oldozni valakit, de alig jön át a Rubiconon. Nem destruktív katarzist keltő mű a Majális, de olyan rekviem, amelyben alig van a végén valamiféle megnyugvás, feloldódás.

Lényeges, hogy mit kívánunk a mű egészével mondani. Ha – javítva hibáit – tragikomédiaként játszadjuk el, úgy helyes nyomon járunk el. Semmiféle más értelmezése nem fogadható el, mert eszmei építménye megbillenve zavart okoz – más értelmezésben.

Stúdióban, gondos rendezői koncepcióval (előre tisztázottan) színpadon is elképzelhető. Nagyszínpadra egyszerűen műfaja és elégtelenségei miatt sem ajánlható. Meggondolandó, hogy van-e [a] műnek némi atelier jellege is. Túl is léptünk már ezen...

Budapest, 1977. február 3.

Bógel József

Bógel József

a/a Bógel

Jelzet: MNL OL XIX-I-7-f-6. tétel-53152-1977.

Az ügyiraton kézírással rájegyezve olvasható, hogy azt értékelést szóbelileg közölték a Miskolci Nemzeti Színház dramaturgjával és Sallós Gáborral is. „A darabot visszaadtam, s ha előadásra szánják: csak stúdióban lehet, dolgozni kell a szövegen, rendezői koncepciót kérünk. Bógel, a/a.”

49 Személyes megjegyzésem, hogy e névben is „van némi gúny” (K. Cs.).

A veszprémi Petőfi Színház műsorterve a *Majális* című színműről

Veszprém Megyei Tanács Művelődésügyi Osztály

[...] ⁵⁰

Csurka István: *Majális*

A Veszprém megyében született nagy tehetségű költő, Szabó István⁵¹ sorsának állít emléket ez az erőteljes hatású színdarab. A „fényes szellők” nemzedékéhez tartozó, paraszti sorból kiemelkedő alkotó életének végső szakaszát ragadja meg Csurka. A paraszti osztály eltűnésének-átalakulásának történelmi szükségszerűsége világos és érthető a főhős számára; a társadalmi átalakulás elkerülhetetlenségét tudata elfogadja, de ösztönzésével, „génjeivel” már csak ide tud kötődni, másfelé képtelen lépni. Fiatalkori, befutott író társa mentőakciója nem arathat sikert, Szabó menthetetlen! (A valóságban is meghalt!)

Szabó István sorsa életében is, és a színdarabban is a Soós Imréével azonos. Csurka elmélyült alkotóművészettel kísérli meg az egyéni tragédia okait, az elvaduló lélek pusztulásának belső mozgatórugóit feltárni. Napjaink történelmi-társadalmi fejlődése egyik legjelentősebb mozzanatának bonyolult szövevényébe igyekszik majd előadásunk is egy kis résnyi fényt bevilágítani.

Jelzet: MNL OL XIX-I-7-f-6. tétel-53988-1977.

A minisztériumban az aktára ráírták: „olvasás után” és a tervezetre vonatkozóan július 13-án a következőt válaszolták: „Csurka István »Majális« c. darabjának bemutatójával kapcsolatban csak a mű végleges változatának ismeretében alakítjuk ki álláspontunkat.” (MNL OL XIX-I-7-f-6. tétel-53962-1977.)

Részlet az Országgyűlés Kulturális Bizottságának a színházművészet öt évéről (1970–1975) készített jelentésből

1. számú melléklet. *A magyar színházak műsora, 1970–1975*

A vizsgált időszakban 424 szerző 690 darabját mutatták be. Ebből 188 szerző 349 műve és 236 külföldi szerző 341 darabja volt műsoron

A legtöbb művel, illetve bemutatóval szereplő szerzők:

- 1.) Shakespeare: 20 mű, 28 bemutató
- 2.) Illyés Gyula: 10 mű, 16 bemutató
- 3.) Németh László: 10 mű, 11 bemutató

⁵⁰ A kihagyott részben a Petőfi Színház többi bemutatóinak rövid leírása olvasható.

⁵¹ Szabó István (1931–1976), paraszti származású magyar író.

- 4.) Molière: 9 mű, 10 bemutató
 - 5.) Brecht: 7 mű, 12 bemutató
 - 6.) Molnár Ferenc: 7 mű, 12 bemutató
 - 7.) Gorkij: 7 mű, 9 bemutató
 - 8.) Shaw: 7 mű, 9 bemutató
 - 9.) Csehov: 6 mű, 12 bemutató
 - 10.) Kálmán Imre: 6 mű, 11 bemutató
 - 11.) Lehár Ferenc: 6 mű, 11 bemutató
 - 12.) Hernádi Gyula: 6 mű, 6 bemutató
 - 13.) Örkény István: 5 mű, 11 bemutató
 - 14.) Tabi László: 5 mű, 7 bemutató
 - 15.) Csurka István: 5 mű, 6 bemutató
- [...]

Jelzet: MNL OL XIX-I-7-dd-1. tétel-sz. n.-1977.

A *Házmestersirató* bemutatója a Szegedi Nemzeti Színházban

Színházművészeti Főosztály

Feljegyzés

Tárgy: szegedi kiszállás

A Szegedi Nemzeti Színház a Kisszínházban szeptember 28-án mutatta be Csurka István: *Házmestersirató* c. szatírját. Ez volt egyben az évadnyitó előadás is.

Azt írta a Vígszínház bemutatója kapcsán valaki, hogy Csurka nem Nagyidáról, hanem Nagyfáról ír. Ez szellemes is, pontos is. Csurka világosan látja és ábrázolja, hogy nemcsak a házmestercsalád él a történelem által okozott sebekkel, hanem a szociológusok is, vagyis mindannyian. Nálunk nem érdemes vetkőzni, mert mindenki sebeket, sebhelyeket rejt. Ugyanakkor azonban fetisizálja a történelmi igazságot, mely szerint: az emberek sorsát társadalmi körülményeik határozzák meg, és kiiktatja az egyén felelősségét. Ezzel együtt fetisizálja a rosszat és kiiktatja az egészségesen gondolkodó és dolgozó emberek (esetleg jelzésszerű) jelenlétét is. Kétségtelenül bravúros szatírja ezért egyoldalú és pesszimista. Hiányzik belőle minden művészi alkotás legfontosabb eleme: a jövő.

Pontosabban: nincs megírva a műben, de az lehetőséget ad ábrázolására, amint a szegedi előadás bizonyítja. A színpadkép (Varga Mátyás) tiszta világítása, világos tónusai, a lakás egyáltalán nem „éjjeli menedékhely” jellege már eleve a nyíltságot hangsúlyozta. Félix László vendégrendező és a színészek nem idegenítették el a figurákat, sőt, szimpatikus vonásokkal ruházták fel (kivéve a szociológusok vezetőjét). A második felvonás közepétől a szereplők fokozatosan kijózanodnak (a szociológusok

vezetője akkor rúg be teljesen). Tehát Herczeg Pista „konformista” vallomását már komolyan kell venni, és Poós Zsuzsa állásfoglalásától („Ezek az emberek mind tehetségesek, de szántsándékkal tönkre teszik magukat... Én hazajöttem, hogy magyar legyek. Miért? Tudja, kérem, itt borzalmasan szép az élet...”) egy kicsit meg is lehet hatódni. Amikor pedig komolyan, meggyőződéssel énekelni kezdik a Kossuth-nótát, amelybe egyértelműen bekapcsolódnak a melósok, már állásfoglalás: ezek az emberek ilyenek, de itt élnek, és ha hívják őket, mennek és teszik a dolgukat.

Az előadásnak kirobbanó sikere van. Ehhez a dráma sikamlós szövegei, „negatív benyövései” mellett a figurák kétségtelen emberi tartalma, szánandó nyomorúsága is hozzájárul. Az emberi tartalmat az együttessé kovácsolt színészek nagyszerűen hordozzák. Nagyon örülök, hogy bemutathatták Szegeden, más környezetben, más együttessel, más érzelmi és gondolati talajon állva. Ez a bemutató is igazolja, hogy a valóságot vagy annak egy részét helyesen tükröző színdarabokat lehet hasznosan és pozitíve is színpadra állítani, noha olvasás vagy egy másik előadás alapján egyikünk-másikunk kételkedik is benne.

Szegeden szükség van a színházban zajos sikerre, mert fel kell rázni egy kissé a várost. Ezért is hasznosnak tartom a Ház mestersírató bemutatását.

[...] ⁵²

Jelzet: MNL OL XIX-I-7-dd-TD434/79/Szi-1979. (18. doboz)

Tóth Dezső miniszterhelyettes a jelentésre feljegyezte: „láttam”.

A veszprémi Petőfi Színház 1979/80. évi műsorterve a *Majális* című színdaraból

Veszprém Megyei Tanács Művelődésügyi Osztály

Csurka István: *Majális*

Nagyon szigorúan és keményen hangzó dráma a *Majális*; Csurka eddigi színpadi művei közül talán a legmélyebb. Egy kortárs magyar író önpusztító életének végigtekintése adta a gondolatot: szembenézni azokkal az emberi-művészi Válságokkal, amelyekbe önmagunk gyengesége és a külvilág több támadása sodorhat. Hazugságokat, ellentmondásokat, gonoszságokat és álságokat tár a néző elé, megszenvedteti a nézőt, a hőisével együtt. Marhás István szomorú lehullása és különös emberi feltámadása – sötét szavai, borús gondolatai keretében – egy életteli, életben való hittel teli író meggyőző vallomása arról, hogy amiért szenvedni érdemes, azért élni is érdemes. A *Majális*t, alcíme szerint, Szabó István emlékének ajánlotta Csurka – de nem róla szól, napjaink korunk egy emberi modelljét ábrázolja.

Jelzet: MNL OL XIX-I-7-hh-6. tétel-20731-1979.

52 A kihagyott részben a szegedi színházi élet jellegzetességeit ecsetelik.

A *Deficit* című dráma sajtóbírálatainak elemzése (részlet)

[...] ⁵³

A legnagyobb kritikai apparátust természetesen a *Deficit* rég várt premierje mozgósította. Furcsa jelenség állt itt elő: a kritikák nagyrésze [sic!] érthető, de fel nem menthető cinkos szolidaritással, úgy állt az ügy mellé, hogy a kényes pontokat agyonhallgatta, nehogy esetleg ártsanak a mű további pályafutásának. Így aztán zömében defenzív-deszkriptív kritikák születtek, helyenként igen magas színvonalon; Mészáros Tamás a *Magyar Hírlap*ban pl. mindeddig a legtalálóbb jellemzést adta Csurka dramaturgiájáról és drámaírói útjáról, ugyancsak mesterfokon elemez a *Népszabadság*ban Koltai, Szekrényessy Júlia már vitathatóbb módját választja a szolidaritásnak, amikor *Deficit*et kizárólag „két házaspár szemérmetlen küzdelmeként” értelmezi, s Albee-Williams-féle „amerikai provincializmus” (?) ellentétében végre honi sütetű provincializmust üdvözöl benne. Barta András is letompította a probléma élet, amikor csak azt feszegeti, vajon X. valaha valóban őszinte forradalmár volt-e, meg hogy erről Csurkának, lévén túl fiatal, nem lehetnek közvetlen élményei. Köröspataki Kiss Sándor az *Új Tükör*ben másik módját választja a dráma áramtalanításának, szerinte az egyetlen baj vele külpolitikai vonatkozású volt, 1968-ban, Párizs és Prága évében kínos lett volna a fegyveres harc iránti nosztalgiákra hivatkozni. Nem arról van szó, hogy a kritikusok – a legérzékenyebben persze a legjobbak – ne szólnának a drámában érintett „kényes” kérdésekről, csak épp megmaradnak a deskripcionál, s nem is próbálják meg felvetni Csurka álláspontjának viszonyát a mai valósághoz; elvárjuk-e rendszerünkhöz hű gondolkodó emberektől a forradalmi nosztalgiákat, képesek vagyunk-e eléjük helyezett más, érdemes célokat állítani, más szóval, a hetvenes évek végén járó szocialista magyar társadalomnak a.) szüksége van-e a X-ekre és b.) mit tud velük kezdeni? A dráma igen relatív elavultsága ugyanis abban van, hogy ma már egyre kevesebb emberben élnek az X-éhez hasonló nosztalgiák, és ez nem tiszta haszon.

Meg kell itt említenem, bárha ez már a macabre anekdota ⁵⁴ szintjét súrolja, hogy Rajk András kritikája egy ponton hívja fel magára a figyelmet: amikor kétszer is elsiratja a szerzőt. Először közli, hogy Csehov már nem érte meg Csurka mai életkorát, majd arra utal, hogy soha nem lehet tudni, mikor lesz „az életmű számottevő részéből” lezárt egész...

[...] ⁵⁵

Jelzet: MNL OL XIX-I-7-dd-46. tétel-sz. n-1980 (33. doboz).

53 A kihagyott részben a sajtókritika más szerzőkre utaló megjegyzései olvashatók.

54 Halálközelségre figyelmeztető mű.

55 A kihagyott részben a sajtókritika más szerzőkre utaló megjegyzései olvashatók.

A *Házmestersirató* lengyelországi fogadtatása

Magyar Kulturális Intézet
Varsó, 1980. október 29.

Tárgy: Csurka István *Házmestersirató* c. darabjának lengyelországi előadásai

Kedves Varga elvtárs!

A Vígszínház két évvel ezelőtti vendégszereplésekor, a magyar színházi és zenei napok alkalmából, a *Házmestersirató* jelentette az átütő nagy sikert. Ezután az előadás után tört meg a jég a lengyel szaksajtóban. Ezután kezdtek mélyebben foglalkozni a magyar színházzal-drámával, amelyet mindazedig [sic!] reménytelenül konzervatívnak, sematikusnak, szürkének és naturalistának tartottak. Ennek méltán örülhetünk.

Ma már látjuk azonban, hogy az akkori szakmai értékelés megváltozásának nem csupán szakmai okai voltak. Csurka darabja a Vígszínház előadásában része annak a ciklusnak, amellyel a színház a pesti „folklor” egyes rétegeit, a kispolgár, a lumpen és fél lumpen szintet szondázta, térképezte fel. Tehát – tipikusan pesti darab. A varsói vendégjáték kritikusai és a színházi szakemberek azonban már ekkor, a vendégjáték idején felfedezték azokat az elemeket, a szövegnek azokat a lehetőségeit, amelyek valamilyen általános népi-nemzeti tragikomédia lehetőségét adják. Ez az oka, hogy az elmúlt színházi szezonban egyszerre három színház is műsorára tűzte a *Házmestersiratót*. Az első bemutató ez év januárjában a varsói Teatr Polski kamaraszínpadán volt. Az előadásnak szóló élénk társadalmi érdeklődés, amely szinte a betiltáshoz vezetett, nem a gyenge szereposztásnak és nem a szintén meglehetősen közepes rendezésnek szólt, hanem a szöveg egyes „bemondásainak”, amelyek Tadeusz Olszanski fordításában kiválóan érvényesültek. A rendezői koncepció megmaradt ezeknek az „odamondogatásnak” a szintjén.

Egészen más, minőségileg új értelmezésével találkozunk a darabnak a gdyniai előadásban, majd a legutóbbi bemutatón, az Olsztyni Dráma Színház előadásában. Egy erőteljesebb, sőt erőszakosabb rendezői koncepció, valamint az eltelt fél év társadalmi, közönséghangulatának a változása⁵⁶ a darabból egészen új felhangokat csiholt ki. Az egész darab egészen új hangzást kapott.

Az új értelmezés elsősorban egyes figurák önkényes „feltranszformálásában” jut kifejezésre. Herceg [sic!] István, az alkoholista ifjú költő, a börtönből éppen hogy szabadult munkakerülő, a házmesterné törvénytelen gyereke, valamint a szintén alkoholista volt harangozó-csemete, aki paraszti származásával és a paraszti őserővel dicsekszik, egyértelműen a darab hőseivé, sőt társadalmi cselekvő erővé válnak, akik nemcsak megvallatják a szociológusokat, de felelősségre is vonják, meg is leckéztetik őket, mint a hatalom képviselőit. Elsősorban a háztömb-bizalminak jut persze ki, aki itt egy fasiszta kinézetű, alvilági alak.

56 A Varsói Magyar Intézet igazgatója, burkolt módon, a Lengyelországon végigsöprő sztrájk-hullámra és a Szolidaritás Szakszervezet megalakulására céloz.

Így teljesen megváltozik a darab alapgondolata. Csurka azt állítja, hogy kérdezők és kérdezettek, a szociológus brigád és a házmesterház lakói végül is mindannyian egy nehéz történelem és egy ellentmondásokkal terhes jelen képviselői, így nincsen morális joguk egymás életében turkálni.

A dilettáns-szociológusok vétsége Csurkánál az, hogy nagyképműen és hozzá nem értően tépték fel a ház lakóinak sebeit. Amikor néhány liter tömény alkohol elfogyasztása után ők maguk is rádöbbennek a saját életük ellentmondásaira, akkor aztán valamiféle akasztófa-humorról átszőtt szolidaritás alakul ki közöttük, amelynek a Kossuthnóta csak olyan groteszk kifejezése, mint a részegség kipróbálására szokásos sok magánhangzót tartalmazó szóval való játék. A pesti előadásban Herceg István költő kijózanodva bevallja, hogy minden összeköttetését megmozgatva, ő maga juttatta be kisfiát a bölcsődébe, és ezzel tulajdonképpen magasan a feje fölé is emelte, e fölé az egész szeszgőzös búsmagyarkodás fölé.

A lengyel előadásból ez a mozzanat teljesen hiányzik, Herceg István egyértelműen modern gondolkodó, szinte nemzeti hős, a '68-as „új baloldal” filozófusainak valamely modern lengyel változata, aki egyik kezével egy nyitott bicskáját szorongató börtöntöltelékre, másikkal, az ós-paraszt voltát hangoztató másik alkoholistára támaszkodik.

A bemutató ez év júniusában volt Olsztynban. Az előadást a színház felhozta 26-án Varsóba, ahol a Teatr Dramaticzni emeleti próbaszínpadán adták elő 250-300 főnyi, főleg egyetemistákból álló közönség lelkes tapsa mellett.

Elvtársi üdvözléssel

Nagy László

(dr. Nagy László)

igazgató

Jelzet: MNL OL XIX-I-7-dd-42. tétel-TD543/Szi/80-1980.

A Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályának szülő jelentés Tóth Dezső miniszterhelyettes elé került, aki válaszába kissé ironikus módon megköszönte Nagy László „politikai judiciumon alapuló” információit, és egyben áthallásos fogalmazással a „műfaj” folytatására „bízta” az igazgatót.

(Folytatjuk)